

JONAS JONSSON
En modern
storbyggmästare

Lars Strömbäck

Jonas Jonsson

En modern storbyggmästare

Lars Strömbäck

Jonas Jonssons enkla ursprung var ett småbruk utanför Eksjö, där han föddes 1806. Vi vet ingenting om hans tidiga år, men det är sannolikt att han kom i lära hos någon lokal byggmästare och på så sätt förkovrade sig i yrket. Överhuvudtaget finns det väldigt litet material om personen Jonas Jonsson. Han publicerade ingenting och om han lämnat några papper efter sig är obekant. Med några få knapphändiga undantag omnämns han heller inte i den samtida skriftställningen. Trots sin mycket omfattande byggverksamhet är han, märkligt nog, inte omnämnd i något biografiskt eller vanligt uppslagsverk. Det är genom sina många och storslagna byggnadsverk han möter oss och det är genom dem vi kan bilda oss en uppfattning om mannen bakom den så kallade, tjustempiren eller, som den också kallades, jonssonempiren. Jonas Jonsson hade som regel mäktiga byggherrar som uppdragsgivare. Var det inte storgodsägare så var det staten eller socknar som finansierade byggena. Det kan därför vara fruktbart att göra en exposé över hans liv och gärning med utgångspunkt från dessa uppdragsgivare.

I baron Johan Nordenfalks tjänst

Jonas Jonssons byggmästarekarriär verkar ha inletts med några kyrkobyggen. Redan 1826 omnämns han som verkmästare vid bygget av empirekyrkan i Lofta. Tio år senare har han det fulla byggnadsansvaret för den nya kyrkan i Ukna. Bägge dessa kyrkor ritades av den framstående arkitekten Axel Nyström, som Jonsson kom att ha ett mångårigt samarbete med.

År 1838, i samband med att Jonas Jonsson påbörjar uppförandet av baron Nordenfalks nya corps de logi Blekhem, kallar han sig ”byggmästare vid Stats Secreteraren m.m. Högvälborne herr Baron Johan Nordenfalks egendomar”. I samma veva uppför han andra byggnader vid Eds bruk och Vinäs. Samarbetet med Nordenfalk förde honom till Stockholm, där han på dennes uppdrag uppförde Brunkebergs Hotell som ritats av Nyström. Under 1840-talet följde sedan ett antal större byggprojekt i huvudstaden: Konstkademiens hus, Adelswärdska palatset på Blaisieholmen, Celsingska huset m.fl. Påståendet att Jonsson vid denna tid, utan framgång, skulle ha sökt burskap i Stockholm är troligen osant. Det mesta tyder på att han högtidligen struntade i alla de inskränkningar av näringsfriheten som formellt fanns före 1846 och 1864 och som i praktiken redan var verkningslösa.

Byggmästare Jonas Jonsson.
Efter foto i Linköpings Historia
1978.

Parallellt med engagemangen i Stockholm fortsatte Jonas Jonsson att etablera sig i Tjustbygden och dess omgivningar. År 1842 påbörjades bygget av Stadshotellet i Västervik som ritats av FB Oppman. Samma år gifte sig Jonas Jonsson med rådmansdottern Fanny Sundström i Linköping. Med bruden följde ett par fastigheter i kvarteret S:t Pers. Etableringen i Linköping skulle emellertid dröja några år. I stället köpte Jonsson år 1844 egendomen Sundsholm i Tjust av Nordenfalk. Uppgårelsen präglades av de båda herrarnas goda relation – mindre än halva köpeskillingen erlades kontant, resten skulle erläggas efter råd och läglighet. Detta fick ett abrupt slut när Nordenfalk avled två år senare. Stårhuset krävde slutlikvid av Jonas Jonsson som samtidigt

plågades av ekonomiska problem inom byggverksamheten. Resultatet blev en personlig konkurs 1846. Sundsholm övertogs av borgenärerna och köptes så småningom av Emil Key. Konkursen var naturligtvis ett slag för Jonas Jonsson, men han var snart i full verksamhet igen, nu i samarbete med en annan mäktig byggherre – baron Jan Carl Adelswärd, herre till Adelsnäs. Men innan den berättelsen tar vid, några ord om en mindre känd sträng på den jonssonska lyran.

Kronans man

Vid mitten av 1800-talet resulterade den snabbt ökande sjöfarten i ett växande behov av fyrar runt våra kuster och Jonas Jonsson höll sig framme. Under 1840-talet svarade han för en lång rad om-, till- och nybyggda fyrar på både ost- och västkusten: Vinga, Hällö, Kullen, Morups Tånge, Ölands norra udde, Fårö, Landsort m.fl. Han hade så stora framgångar som fyrbyggare att han till slut erbjöds entreprenader utan sedvanlig upphandling. Dokument i samband med dessa statliga byggen visar emellertid också att Jonas Jonsson kunde vara en kontroversiell person. Klagomål från såväl arbetare som kronans inspektörer ger en bild av en byggmästare med hårda nypor.

Uppdragsgivaren Jan Carl Adelswärd

Från Sundsholm flyttade Jonas Jonsson till Tunderedsnäs som ägdes av baronen JC Adelswärd och med denne inleddes ett mångårigt samarbete. I Överum byggde Jonsson i snabb följd allt från bruksherrgården till stall och arbetarbostäder, vilket gjorde orten till tjustempirens centrum. På Stensnäs och Kvistrum genomförde Jonsson omfattande ny- och tillbyggnader liksom på Ottinge, Gränsö och Vittinge. Det anmärkningsvärda är, att praktiskt taget alla byggnadsverk som hittills nämnts i denna artikel påbörjades under 1840-talet! Som byggmästare var Jonas Jonsson enormt produktiv och det fortsatte i ytterligare två decennier. Även i Åtvidaberg satte han omisstkänliga spår. Stallet, Brukshotellet och Brukskontoret är typiska för den byggnadsstil han representerade.

Stensnäs herrgård. Foto Conny Andersson.

Linköpingstiden

År 1852 flyttade familjen Jonsson till Linköping, som kom att bli centrum för hans byggverksamhet de närmaste 20 åren. Han byggde ett flertal representativa bostads- och affärshus, varav "Portlösa" vid Hospitalstorget kanske är det mest omtalade. Till dessa kom en rad mera offentliga byggnader. Stora Hotellet, som Jonas Jonsson även ritade, torde stilmässigt vara det kanske mest typiska exemplet, särskilt innan de två våningarna påbyggs med en tredje vilket kom att förrycka fasadens proportioner. Därefter följde Ljungstedtska skolan, Linköpings läroverk, Linköpings Sparbank, seminariebyggnaden och inte minst Järnvägsstationen. Om Linköping var basen för Jonssons verksamhet var den inte begränsad till staden. Westmans Valla, Norsholm och Harvestad är utsocknes exempel på hans outtröttliga verksamhet liksom Vinö, Vindö, Hammarskjöldska Tuna, Stora Åby i Gamleby och Vimmerby Stadshotell.

Stora Hotellet i Linköping. Ritat och byggt av Jonas Jonsson. Foto Didrik von Essen omkring 1900.

Kyrkbyggaren Jonas Jonsson

Vid sidan av alla profana byggnadsverk uppförde Jonas Jonsson en rad kyrkor. Kyrkorna i Lofta och Ukna har redan nämnts men flera tillkom efter hand. Vad gäller Barkeryds kyrka var Jonsson såväl arkitekt som byggmästare, sak samma vad beträffar kyrkan i Vimmerby. Den ganska originella kyrkan i Gärdserum ritades av FW Schollander men byggdes av Jonas Jonsson. Därutöver kan han ha varit engagerad i ytterligare kyrkobyggen som vid Mogata, Å och Vaddö.

Gärdserums kyrka. Foto Curt Ekström.

Inte bara byggmästare

Det är som storbyggmästare Jonas Jonsson har sin självklara plats i denna trakts historia. Men efterhand tycks han ha förvärvat kunskaper även inom arkitekturens område. Jag har redan nämnt honom som arkitekten bakom några byggnadsverk. Av allt att döma ritade han även byggnaderna på Kvistrum, Ottinge och Vindö. Linköpings Sparbank och Vimmerby Stadshotell förefaller också ha haft Jonsson som arkitekt. En viss försiktighet härvidlag må dock anbefallas. Han kan mycket väl ha anlitat någon utomstående arkitekt för någon eller några av dessa byggnadsverk, utan att detta visat sig i handlingarna, särskilt om arkitekten inte tillhörde de mera namnkunniga.

De allra flesta byggnadsverken skapade dock Jonas Jonsson i samverkan med framstående arkitekter och det är tillsammans med dessa som den speciella empirestilen utvecklades. Axel Nyström har redan omnämnts men han hade också ett omfattande samarbete med Jöran Folke Oppman och dennes son Folke Birger Oppman. En något mera undanskymd roll spelade arkitekten C E Ferngren som nämns i samband med flera av Jonssons verk, exempelvis Ljungstedtska skolan i Linköping och brukskontoret i Åtvidaberg. Det är inte omöjligt att denne Ferngren spelade en aktiv roll för flera byggen där Jonas Jonsson kom att stå som arkitekt i bygghandlingarna. Vid sidan av dessa framträder en rad arkitekter med vilka han hade ett mera tillfälligt samarbete.

En modern storbyggmästare

Jonas Jonsson var som synes oerhört produktiv och den fråga man ställer sig är, hur det var möjligt att samtidigt leda så många och stora byggnadsprojekt som det var frågan om. Den traditionella byggmästaren, vilken som verkmästare ledde och övervakade bygget i alla dess delar skulle aldrig ha hunnit bygga i den här omfattningen. Samtidigt får man inget intryck av att Jonas Jonsson förfogade över någon stor permanent medarbetarkader. Bristen på material gör att frågan är svår att utreda, men spridda handlingar från olika arbetsställen till exempel Stensnäs slott ger oss indicier om hur det kunde ha gått till. Hans samarbete med storgodsägare, som baronerna Nordenfalk och Adelswärd, gav Jonas Jonsson tillgång till godsens arbetsorganisation och han kunde repliera på den såväl vad gällde okvalificerad arbetskraft som lägre befäl. Det fanns gott om undersysselsatt arbetskraft inom det agrara samhället. Denna arbetsstyrka kompletterades sedan med kvalificerade hantverkare som murare, timmermän och stenhuggare, vilka rekryterades i närområdet. När kontrakt och

Kopparverkets stall, det så kallade Stallet. I dag ombyggt till hotell.
Foto Curt Ekström.

ritningar uppgjorts och rekrytering av personal liksom upphandling av viktig materiel ordnats, placerade Jonas Jonsson en betrodd byggmästaregesäll som sin handgångne man på platsen. Denne hade att, i Jonssons frånvaro, fungera som verkmästare för bygget. Bara på det sättet kan det ha varit möjligt att samtidigt ha så många bollar i luften. När det gällde kyrkobyggen bör det ha gått till på samma sätt, bara med den skillnaden att socknen trädde i godsets ställe vad beträffar rekryteringen av arbetskraft.

De många fyrbyggena erbjöd andra och svårare problem. Rent byggnadstekniskt var kanske problemen mindre, det handlade om väsentligt mindre byggnader och de arkitektoniska kraven skilde sig från kyrkor och herrgårdar. Problemet var i stället lokaliseringen. Där fyrar byggs bor få människor. Det handlar om karga skärgårdsmiljöer till vilka det är svårt att skaffa såväl arbetskraft som byggnadsmateriel. Till detta kom problemet med att ordna inkvartering av arbetskraften. Genom att först bygga fyrvaktarbostället kunde åtminstone befälet erbjudas tak över huvudet. Det är inte så konstigt att de flesta konflikter Jonas Jonsson synes ha haft med såväl uppdragsgivare som arbetskraft inträffade i samband med byggandet av fyrar.

Slutord

Jonas Jonsson gjorde vad vi i dag skulle kalla en klassresa. På sin ålders höst var han en välbeställd borgare i Linköping. Han var ägare till flera fastigheter och satt i stadsfullmäktige. Trots detta kan man inte säga att den omfattande verksamheten gjorde honom rik. Bouppteckningen ger ett intryck av välstånd utan överflöd. Tillsammans med hustrun Fanny fick han två söner och två döttrar. Den ena dottern rycktes bort i scharlakansfeber vid ett års ålder och smittkopporna tog en av sönerna vid 21 års ålder.

Jonas Jonsson själv uppnådde den aktningvärda åldern 79 år innan han hastigt avled under ett tillfälligt besök i Stockholm den 7 november 1885. Dödsfallet uppmärksammades inte på annat sätt än en mycket liten notis i Östgöta Correspondenten.

Lars Strömbäck är fil. dr. och universitetslektor i historia vid Linköpings universitet

Referenser

Otryckta

I den demografiska databasen över Linköping går det att följa den jonssonska familjen i kyrkobokföringsmaterialet. På Landsarkivet i Vadstena finns såväl konkurshandlingarna från 1846 som bouppteckningen efter JJ. Där finns även, tyvärr inte särskilt omfattande, dokumentation avseende kyrkbyggen bilagda respektive sockenstämmoprotokoll. Handlingar avseende fyrbyggnationerna finns på Krigsarkivet i Stockholm. Arkiven från de herrgårdar och slott som nämns i texten har som regel antingen förkommit eller innehåller mycket knapphändig information om själva byggnationen.

Tryckta

Essén A, Arkitekter och andra husritare i Västervik, *Tjustbygdens kulturhistoriska förening*, no 20, 1963.

Hovrén M, *Herrgårdar och boställen: En översikt över byggnadskultur och beminredning å Kalmar läns herrgårdar 1650-1850*. Nordiska Museets Handlingar:6. 1937

Key E, *Minnen av och om Emil Key*. 1916

Kyrkobyggnader 1760-1860: Del 2 Småland och Öland. 1993

Linköpings historia 4: Tiden 1863-1910. 1978

Thunman D, *De svenska fyrarnas bebyggelsehistoria från 1600-talet till 1850: Hur skall detta kulturarv förvaltas?*, Göteborgs Universitet, Institutionen för kulturvård, 1992:15.

Åtvidabergs historia, Red S Hellström.1983